Teoria grup I

Wykład 7

1 Elementarna teoria reprezentacji, cz. II

Literatura dodatkowa: [Ser88, Ada69]

Założenia: W tym rozdziale rozpatrujemy tylko skończone grupy G i ich skończeniewymiarowe reprezentacje w przestrzeniach wektorowych nad $\mathbb{C}$.

Charakter reprezentacji $\rho : G \to GL(V)$: Jest to funkcja $\chi_\rho : G \to \mathbb{C}$ zadana wzorem $\chi_\rho(g) := \mathrm{Tr}(\rho(g))$. Przypomnijmy, że $\mathrm{Tr}\, A$ oznacza *ślad* operatora liniowego działającego w przestrzeni liniowej. Jeśli $[A] := A^i_j$ jest macierzą reprezentującą operator A w jakiejkolwiek bazie, to $\mathrm{Tr}\, A$ obliczamy jako $\mathrm{Tr}[A] = A^i_i$ (kontynuujemy wykorzystanie konwencji Einsteina). Przy tym wynik nie zależy od wyboru bazy dzięki łatwo sprawdzalnej tożsamości $\mathrm{Tr}[A][B] = \mathrm{Tr}[B][A]$, z której w szczególności wynika, że $\mathrm{Tr}[B][A][B]^{-1} = \mathrm{Tr}[A]$ dla dowolnej macierzy niezdegenerowanej $[B]$.

Niektóre własności charakteru χ_ρ

LEMAT *1. $\chi_\rho(e) = \dim V$;*

2. $\chi_\rho(g^{-1}) = \overline{\chi_\rho(g)}$ $\forall g \in G$;

3. $\chi_\rho(hgh^{-1}) = \chi_\rho(g)$ $\forall g, h \in G$.

Dowód: Ad. 1. $\chi_\rho(e) = \mathrm{Tr}\,\mathrm{Id}_V = \dim V$.

Ad. 2. Z istnienia niezmienniczego iloczynu skalarnego na V wynika, że wartości własne λ_i operatora $\rho(g)$ spełniają warunek $\overline{\lambda_i}\lambda_i = 1$ (istotnie, jeśli x_i jest odpowiednim wektorem własnym, to $(x_i|x_i) = (\rho(g)x_i|\rho(g)x_i) = (\lambda_i x_i|\lambda_i x_i) = \overline{\lambda_i}\lambda_i(x_i|x_i)$, skąd $\overline{\lambda_i}\lambda_i = 1$).

Niech $\lambda_1, \ldots, \lambda_n, n = \dim V$, będą wartościami własnymi operatora $\rho(g)$ z uwzględnieniem krotności. Wtedy

$$\overline{\chi_\rho(g)} = \overline{\mathrm{Tr}\,\rho(g)} = \overline{\sum \lambda_i} = \sum \lambda_i^{-1} = \mathrm{Tr}(\rho(g)^{-1}) = \mathrm{Tr}(\rho(g^{-1})) = \chi_\rho(g^{-1}).$$

Ad. 3. $\chi_\rho(hgh^{-1}) = \mathrm{Tr}(\rho(h)\rho(g)\rho(h)^{-1}) = \mathrm{Tr}\,\rho(g) = \chi_\rho(g)$. $\square$

Charakter a operacje nad reprezentacjami

LEMAT *Niech $\rho_1 : G \to GL(V_1), \rho_2 : G \to GL(V_2)$ będą dwiema reprezentacjami. Wtedy*

1. $\chi_{\rho_1^*} = \overline{\chi_{\rho_1}}$;

2. $\chi_{\rho_1 \oplus \rho_2} = \chi_{\rho_1} + \chi_{\rho_2}$;

3. $\chi_{\rho_1 \otimes \rho_2} = \chi_{\rho_1} \cdot \chi_{\rho_2}$

Dowód - ćwiczenie

Operatory splatające i równoważność reprezentacji: Niech $\rho_1 : G \to GL(V_1), \rho_2 : G \to GL(V_2)$ będą dwiema reprezentacjami. Operatorem *splatającym* pomiędzy ρ_1 i ρ_2 nazywamy taki operator $F : V_1 \to V_2$, że następujący diagram jest przemienny dla dowolnego $g \in G$:

$$\begin{tikzcd} V_1 \arrow[r, "\rho_1(g)"] \arrow[d, "F"] & V_1 \arrow[d, "F"] \\ V_2 \arrow[r, "\rho_2(g)"] & V_2. \end{tikzcd}$$

Przestrzeń operatorów splatających z V_1 do V_2 będziemy oznaczali $\mathrm{Hom}_G(V_1, V_2)$.

Mówimy, że reprezentacje ρ_1 i ρ_2 są *równoważne*[1], jeśli istnieje operator splatający będący izomorfizmem przestrzeni liniowych.

Uwaga: Reprezentacje równoważne mają jednakowe charaktery: $\rho_1(g) = F^{-1} \circ \rho_2(g) \circ F$, skąd $\mathrm{Tr}\, \rho_1(g) = \mathrm{Tr}\, \rho_2(g)$.

Lemat Schura

LEMAT *Niech $\rho_1 : G \to GL(V_1), \rho_2 : G \to GL(V_2)$ będą dwiema reprezentacjami* nieprzywiedlnymi *i niech $F : V_1 \to V_2$ będzie operatorem* splatającym. *Wtedy*

1. *Jeśli ρ_1 i ρ_2 nie są równoważne, to $F = 0$.*

2. *Jeśli $V_1 = V_2 =: V, \rho_1 = \rho_2$, to $F = \lambda\, \mathrm{Id}_V$ dla pewnego $\lambda \in \mathbb{C}$.*

Dowód: Ad. 1. Niech $W_1 := \ker F \subset V_1$. Wtedy W_1 jest podprzestrzenią niezmienniczą względem reprezentacji ρ_1. Istotnie, jeśli $w \in W_1$, to $F\rho_1(g)w = \rho_2(g)Fw = 0$, skąd $\rho_1(g)w \in W_1$. Z nieprzywiedlności ρ_1 wynika, że $W_1 = V_1$ (koniec dowodu) lub $W_1 = \{0\}$, czyli F jest monomorfizmem.

Niech teraz $W_2 := \mathrm{im}\, F \subset V_2$. Okazuje się, że i W_2 jest podprzestrzenią niezmienniczą (względem ρ_2): $\rho_2(g)W_2 = \rho_2(g)FV_1 = F\rho_1(g)V_1 \subset W_2$. Znowu nieprzywiedlność implikuje, że $W_2 = \{0\}$ (koniec dowodu) lub $W_2 = V_2$. Ostatnia możliwość nie może zachodzić ze względu na to, że reprezentacje ρ_1, ρ_2 nie są równoważne.

Ad. 2. Niech λ pewna wartość własna operatora F. Połóżmy $F' := F - \lambda\, \mathrm{Id}_V$. Wtedy F' też jest operatorem splatającym (pomiędzy ρ i ρ, gdzie $\rho := \rho_1 = \rho_2$). Argumenty przytoczone w pierwszej części dowodu pozwalają wywnioskować, że $F' = 0$ (czyli $F = \lambda\, \mathrm{Id}_V$ – koniec dowodu) lub F' jest izomorfizmem. Ostatnia możliwość nie zachodzi, bo F' ma nietrywialne jądro (zawierające wektor własny odpowiadający wartości własnej λ). $\square$

Wnioskiem z lematu Schura jest następujący fakt: $\dim \mathrm{Hom}_G(V_1, V_2) = 0$ w przypadku, gdy ρ_1, ρ_2 nie są równoważne, oraz $\dim \mathrm{Hom}_G(V, V) = 1$.

[1] Por. definicję z Wykładu 2

Relacje ortogonalności dla charakterów: Rozważmy przestrzeń $\mathrm{Fun}(G,\mathbb{C})$ funkcji na G o wartościach zespolonych. Następujące parowanie

$$(\phi|\psi) := \frac{1}{|G|}\sum_{g\in G}\overline{\phi(g)}\psi(g) \quad \phi,\psi\in \mathrm{Fun}(G,\mathbb{C})$$

(tutaj $|G|$ oznacza rząd, czyli ilość elementów grupy G) spełnia wszystkie aksjomaty iloczynu skalarnego (*Ćwiczenie*).

Twierdzenie *Niech $\rho_1 : G\to GL(V_1), \rho_2 : G\to GL(V_2)$ będą dwiema reprezentacjami. Wtedy*

$$(\chi_{\rho_1}|\chi_{\rho_2}) = \dim \mathrm{Hom}_G(V_1,V_2).$$

W szczególności, charaktery reprezentacji nieprzywiedlnych tworzą układ ortonormalny.

Do dowodu tego twierdzenia będziemy potrzebowali następujący

Lemat *Niech $\rho : G\to GL(V)$ będzie reprezentacją. Połóżmy $P := \frac{1}{|G|}\sum_{g\in G}\rho(g) : V\to V$. Wtedy*

1. *Operator P jest projektorem, czyli $P^2 = P$.*
2. $\mathrm{im}\, P = V^G := \{x\in V \mid \rho(g)x = x\ \forall g\in G\}$.

Dowód: Ad. 1. $P^2 = \frac{1}{|G|}\sum_{g\in G}\rho(g)(\frac{1}{|G|}\sum_{h\in G}\rho(h)) = \frac{1}{|G|^2}\sum_{g\in G}\sum_{h\in G}\rho(g)\rho(h) = \frac{1}{|G|^2}\sum_{g\in G}\sum_{h\in G}\rho(gh) = \frac{1}{|G|}\sum_{g\in G}P = P$.
Ad. 2. Jeśli $x\in \mathrm{im}\, P$, to $x = \frac{1}{|G|}\sum_{g\in G}\rho(g)y$ dla pewnego $y\in V$ oraz $\rho(h)x = \frac{1}{|G|}\sum_{g\in G}\rho(hg)y = Py = x$, czyli $\mathrm{im}\, P\subset V^G$. Odwrotnie, jeśli $X\in V$ jest punktem stałym reprezentacji ρ, to $Px = \frac{1}{|G|}\sum_{g\in G}\rho(g)x = \frac{1}{|G|}\sum_{g\in G}x = x$, skąd $x\in \mathrm{im}\, P$. □

Dowód twierdzenia: Oznaczmy przez $\mathrm{Hom}(V_1,V_2)$ przestrzeń operatorów liniowych z V_1 w V_2 i zadajmy działanie grupy G na tej przestrzeni wzorem $(\rho(g)F)(x) := \rho_2(g)(F(\rho_1(g^{-1})x)$ (*Ćwiczenie:* sprawdzić, że w ten sposób otrzymujemy reprezentację grupy G w przestrzeni $\mathrm{Hom}(V_1,V_2)$). Element $F\in \mathrm{Hom}(V_1,V_2)$ jest punktem stałym tego działania, jeśli i tylko jeśli dla każdego $g\in G$ natępujący diagram jest przemienny:

$$\begin{tikzcd} V_1 \arrow[d, "F"] & V_1 \arrow[l, "\rho_1(g^{-1})"'] \arrow[d, "F"] \\ V_2 \arrow[r, "\rho_2(g)"] & V_2, \end{tikzcd}$$

czyli F jest operatorem splatającym. Innymi słowy $\mathrm{Hom}(V_1,V_2)^G = \mathrm{Hom}_G(V_1,V_2)$.

Rozważmy odwzorowanie $\alpha : V_1^*\otimes V_2\to \mathrm{Hom}(V_1,V_2)$ zadane wzorem $(\alpha(\gamma\otimes v_2))v_1 := \gamma(v_1)v_2, \gamma\in V_1^*, v_i\in V_i$. Jest to izomorfizm przestrzeni liniowych, przy czym działanie ρ przechodzi na następujące: $\tilde\rho(g)(\gamma\otimes v_2) := \rho_1^*(g)\gamma\otimes\rho_2(g)v_2$, gdzie $(\rho_1^*(g)\gamma)(v_1) = \gamma(\rho_1(g^{-1})v_1)$ (działanie dualne do ρ_1).

Reprezentacje ρ i $\tilde\rho$ są równoważne, mamy więc $\chi_\rho = \chi_{\tilde\rho}$. Ostatecznie mamy

$$(\chi_1|\chi_2) = \frac{1}{|G|}\sum_{g\in G}\overline{\chi_1(g)}\chi_2(g) = \frac{1}{|G|}\sum_{g\in G}\chi_{\tilde\rho} = \frac{1}{|G|}\sum_{g\in G}\chi_\rho = \frac{1}{|G|}\sum_{g\in G}\mathrm{Tr}\,\rho(g) = \mathrm{Tr}\, P = \dim\mathrm{im}\, P = \dim\mathrm{Hom}_G(V_1,V_2).$$

Tutaj skorzystaliśmy z faktu, że ślad projektora jest równy wymiarowi jego obrazu (istotnie, każdy rzut jest operatorem diagonalizowalnym z wartościami własnymi równymi $1, 0$, przy czym wymiar obrazu jest równy krotności wartości własnej 1). □

Literatura

[Ada69] J. Frank Adams, *Lectures on Lie groups*, Benjamin, 1969.

[Ser88] Jean-Pierre Serre, *Reprezentacje liniowe grup skończonych*, PWN, 1988.